

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗБУДОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

К.е.н., доц. **Овсієнко О. В.**

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Визначення української держави як соціальної актуалізує питання про достатність економіко-правових передумов для реалізації цього статусу. Відтак, існує потреба оцінити, наскільки інституціональні умови, що склалися у вітчизняній економіці, є сприятливим для розбудови соціальної держави.

Відомо, що головною ознакою соціальної держави є забезпечення рівності та реальності соціально-економічних прав для всіх верств населення. Проте практичні засоби втілення цього принципу суттєво відрізняються залежно від обраної моделі соціальної держави.

Так, головною економічною передумовою успішної реалізації моделі ліберальної соціальної держави, побудованої на принципах особистої відповідальності за власний добробут, виступає наявність у індивідів достатнього рівня доходів та можливостей їх сталого зростання. Формування особистих доходів відбувається переважно шляхом реалізації прав власності на фактори виробництва. Роль держави у вторинному розподілі при утворенні потоку доходів незначна: соціальна підтримка надається лише найбільш уразливим прошаркам населення на короткий термін. Розподіл матеріальних благ близький до первинного – тобто такого, який забезпечує ринок. Отже, ліберальна модель соціальної держави може ефективно реалізовуватися лише за умов чіткого упорядкування прав власності на всі види економічних ресурсів, які використовуються у суспільному виробництві. Важливим моментом при цьому стає законодавчий захист прав власності. По-перше, це знижує ризики опортуністичної поведінки суб'єктів господарювання та ускладнює ухилення від виконання контрактних зобов'язань. По-друге, стимулює приватні заощадження та високу підприємницьку активність. По-третє, сприяє зменшенню асиметрії економічної влади між власниками ресурсів у процесі розподілу. Також слід зазначити, що ліберальна модель соціальної держави передбачає наявність розвиненого конкурентного середовища.

Консервативна модель соціальної держави, заснована на спільній відповідальності роботодавця та найманого працівника, стає ефективною за умов вирівнювання балансу економічної влади між ними, подолання асиметрії впливу цих груп на процес розподілу результатів суспільного виробництва. Навпаки, дисбаланс економічної влади унеможливорює фінансову участь найманих працівників в особистому соціальному забезпеченні та позбавляє роботодавця мотивації до участі у вирішенні соціальних проблем. Економіко-правові передумови консервативної моделі формувалися історично під впливом змін у суспільному

виробництві. Під час індустріалізації загострення соціально-економічних протиріч між найманою працею та капіталом зумовили необхідність превентивної реакції на загрозу мобілізації робітничого класу й ініціювали участь роботодавців, а згодом і держави, у створенні систем соціального захисту. Становлення постіндустріального способу виробництва лише сприяло подальшому вирівнюванню балансу економічної влади між капіталом та найманою працею, адже остання виступає в ролі власника невіддільних від неї ресурсів – знань та інформації.

Економіко-правові засади соціал-демократичної моделі передбачають наявність розвинених інститутів соціального партнерства (державно-приватного, соціально-трудоного), які утворюють необхідну інфраструктуру для розширення участі різних груп населення у вирішенні соціальних проблем. Оскільки економічним підґрунтям соціал-демократичної моделі є активне втручання держави у процеси розподілу та перерозподілу суспільного продукту, важливим стає забезпечення рівного доступу до державної влади, наявність інститутів громадянського регулювання економіки й інститутів контролю за діяльністю державних органів.

Слід зазначити, що в Україні і досі відсутня законодавчо закріплена концепція розбудови соціальної держави. Так, проект Закону «Про Концепцію соціальної держави України» від 2008 р. був відкликаний у 2009 р. Разом з тим, незважаючи на невизначеність у цьому важливому питанні, можна констатувати, що вітчизняні економіко-правові умови взагалі недостатні для розбудови класичних моделей соціальної держави, основними причинами чого є:

- спотворений характер відносин власності, що виник в результаті трансформації командно-адміністративної системи на ліберальних засадах та призвів до концентрації багатства у відносно невеликій привілейованій групі населення, одночасно відчуживши колишню суспільну власність від основної маси населення країни. Так, за оцінками [1, с. 368, 644], лише 2 % українців відносяться до великих власників, 6 % – до середніх;

- використання інституту державної влади вузькими групами реальних власників як інструменту втілення власних майнових інтересів. Показовим прикладом є посилення законодавчого впливу крупних власників та окремих бізнес-груп на процеси розподілу та перерозподілу ресурсів, у тому числі тих, що знаходяться у суспільній власності. Так, за 21 рік незалежності через недосконалість законодавчої бази та свідоме блокування її удосконалення (неприйняття законів про трансфертне ціноутворення, невизначеність поняття «звичайна ціна», яке застосовується у ст. 39.15 Податкового кодексу) призвело до виведення через офшорні схеми 167 млрд. дол. несплачених у держбюджет податків [2];

- асиметрія в умовах господарювання, яка штучно підтримується завдяки нерівності соціально-економічних прав. Так, компанія ДТЕК

(«Донецька паливно-енергетична компанія», енергетичний підрозділ System Capital Management) володіє у сфері генерації «ДТЕК Східенерго», ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго», ПАТ «ДТЕК Західенерго», ПАТ «Київенерго», де-факто є монополістом у конкурентному сегменті оптового енергоринку (67,1 % загального обсягу генерації ТЕС). Однак де-юре цього статусу компанія не має, оскільки її частка не перевищує 33 % загального виробництва електроенергії. Багато у чому саме цим пояснюється прискорене зростання цін на електроенергію, вироблену ТЕС. За таких умов державна влада замість забезпечення рівності в умовах господарювання перетворюється на механізм легітимізації нерівності;

- відсутність розвиненого конкурентного середовища, слабкі законодавчі обмеження на подальшу концентрацію виробництва та капіталу;

- невизначеність прав власності на деякі види ресурсів, нелегітимний характер набуття прав приватної власності, що посилює використання корупційних схем, підвищує залежність суб'єктів суспільного виробництва від державних інститутів, перетворює державну владу на арену зіткнення економічних інтересів, інструмент перерозподілу суспільних ресурсів, підвищує вразливість до політичних та лобістських впливів;

- структурна деградація економіки у напрямі сировинно-експортної моделі, яка розширює межі експлуатації найманої робочої сили та призводить до заниження рівня оплати праці, оскільки промисловий капітал не зацікавлений у підвищенні внутрішньої купівельної спроможності населення, розглядаючи його як джерело дешевої, хоча відтак і малоефективної робочої сили;

- відсутність умов для нормалізації соціальних гарантій у сфері праці, пов'язана з наявністю значного тіньового сектору. Через недонадходження податків держава виявляється нездатною здійснювати ефективне матеріальне стимулювання працюючих у бюджетному секторі, встановлювати адекватний рівень мінімальної зарплати. Зайнятість у тіньовому секторі та поширення нелегальних трудових відносин блокує використання державної влади як інструменту забезпечення найманої праці;

- кланово-олігархічний характер економіки, різноспрямованість бізнес-інтересів окремих бізнес-груп та держави, перетворення державної влади на інструмент перерозподілу суспільних ресурсів, джерело асоціальних практик на ринку праці;

- посилення недосконалості інститутів перерозподілу. Так, за оцінкою Федерації профспілок України, у розрахунку на гривню доходу бідні в нашій країні сплачують в 50 разів більше податків, ніж багаті [3]. Оподаткування доходів, отриманих у вигляді заробітної плати, здійснюється за ставками 15-17 %, а дивіденди на користь фізичних осіб оподатковуються за ставкою 5 %. Система надання пільг посилює соціальне розшарування [4, с. 16; 4, с. 125]. Пільги надаються за

«галузевим» принципом, а не за принципом нужденності та мають характер привілеїв.

Саме недостатність економіко-правових передумов для розбудови соціальної держави в Україні спричиняє тотальну недовіру суспільства до держави як інституту забезпечення рівності соціально-економічних прав, зумовлює розбіжності у формальному та фактичному статусі державно-політичного устрою. Тому подальша розбудова соціальної держави можлива лише за умов започаткування невідкладних інституціональних реформ, спрямованих на докорінну соціально-економічну модернізацію.

Література: 1. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави [Текст] : національна доповідь / О. І. Амоша, Є. І. Андрос, Ю. М. Бажал та інш. ; за заг. ред. В. М. Гейця, А. І. Даниленка, М. Г. Жулинського, Е. М. Лібанової, О. С. Онищенко. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с. 2. Панченко, Ю. Сила оттока. Украина стала одним из лидеров по выводу капитала [Электронный ресурс] / Ю. Панченко // Коммерсантъ Украина. - № 116. - 24.07.2012. - Режим доступа : <http://www.kommersant.ua/doc/1986838>. 3. Постанова Президії Федерації Професійних спілок України «Про заходи з нагоди відзначення у 2013 році Всесвітнього дня соціальної справедливості» від 11.12.2012 №П-15-7 [Електронний ресурс] / Федерація Профспілок України. - Режим доступу : <http://fpsu.pp.ua/pozitsiya-profspilok/142-den-socialnoi-spravedlivosti/247-zahodysocsprav>. 4. Лібанова, Е. М. Соціальні проблеми модернізації української економіки [Текст] / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. - 2012. - №1. - С. 5-22. 5. Черенько, Л. М. Оцінка впливу державної соціальної підтримки на нерівність та бідність населення [Текст] / Л. М. Черенько // Демографія та соціальна економіка. - 2011. - № 2. - С. 118-127.